पाठ – १२ – युवां नायकौ। आवां गायकौ।

(लट् लकारः, मध्यमः/उत्तमः पुरुषः,द्विवचनम्)

➢ **अवधातव्यम् (ध्यान रखें)**

- वर्तमानकाल को **लट् लकार** **कहा जाता है।**
- संस्कृत में मध्यम **पुरुष का प्रयोग श्रोता के लिए किया जाता है तथा उत्तम पुरुष का प्रयोग वक्ता के लिए किया जाता है।**
- मध्यम पुरुष द्विवचन के कर्ता के साथ मध्यम पुरुष द्विवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है तथा उत्तम पुरुष द्विवचन के कर्ता के साथ उत्तम पुरुष द्विवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है।

➢ **वाक्य प्रयोग**

- **आवां गायकौ स्वः।**
- **युवां गायकौ स्थः।**
- **आवां लिखावः।**
- **युवां लिखथः।**

॥ अभ्यासः ॥

२ उदाहरणानुसारं धातोः योग्य रूपं लिखत।
(उदाहरण के अनुसार धातु का योग्य रूप लिखिए।)

		प्रथमः पुरुषः	मध्यमः पुरुषः	उत्तमः पुरुषः
		(तौ/ते/बालौ/बाले)	(युवाम्)	(आवाम्)
	अस्	स्तः	स्थः	स्वः
	कृ	कुरुतः	कुरुथः	कुर्वः
(क)	पठ्	पठतः	पठथः	पठावः
(ख)	खाद्	खादतः	खादथः	खादावः
(ग)	गम्	गच्छतः	गच्छथः	गच्छावः
(घ)	वद्	वदतः	वदथः	वदावः

(ङ)	हस्	हसतः	हसथः	हसावः
(च)	धाव्	धावतः	धावथः	धाववः
(छ)	लिख्	लिखतः	लिखथः	लिखावः
(ज)	दृश्	पश्यतः	पश्यथः	पश्यावः
(झ)	पा	पिबतः	पिबथः	पिबावः

३ उदाहरणानुसारं वाक्यं रचयत।
(उदाहरण के अनुसार वाक्य बनाइए।)

उदाहरणम्

एतौ देवौ स्तः। युवां देवौ स्थः। आवां देवौ स्वः।
ते अम्बे स्तः। युवां अम्बे स्थः। आवां अम्बे स्वः।

(क) तौ सैनिकौ स्तः। युवां सैनिकौ स्थः। आवां सैनिकौ स्वः।
(ख) एते परिचारिके स्तः। युवां परिचारिके स्थः। आवां परिचारिके स्वः।
(ग) कौ बालौ स्तः? युवां बालौ स्थः। आवां बालौ स्वः।
(घ) के अध्यापिके स्तः? युवां अध्यापिके स्थः। आवां अध्यापिके स्वः।
(ङ) तौ क्रीडकौ स्तः। युवां क्रीडकौ स्थः। आवां क्रीडकौ स्वः।
(च) ते चटके स्तः। युवां चटके स्थः। आवां चटके स्वः।

४ कोष्ठकतः योग्यं पदं चित्वा रिक्तस्थानं पूरयत।
(कोष्ठक से योग्य पद चुनकर रिक्तस्थान भरिए।)

(क) **आवां** देवालयं गच्छावः। (त्वम्/आवाम्/युवाम्)
(ख) **युवां** कुत्र क्रीडथः? (त्वम्/आवाम्/युवाम्)
(ग) **के/कौ** पाठं पठतः? (कौ/के/कः)
(घ) आवां पुष्पाणि **जिघ्रावः।** (जिघ्रतः/ जिघ्रसि/ जिघ्रावः)
(ङ) युवां किं **वादयथः?** (वादायतः/ वादयसि/ वादयथः)
(च) युवां **उपविशथः।** (उपविशतः/उपविशावः/उपविशथः)
(छ) मानसः **तरति।** (तरति/ तरसि/ तरामि)

(ज) **अहं** गीतं श्रृणोमि। (अहम्/आवाम्/ त्वम्)

(झ) **युवां** प्रविशथः। (त्वम्/आवाम्/युवाम्)

५ **निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।**
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)

उदाहरणम्

तौ इच्छतः	**(उत्तमः पुरुषः)**	**आवां इच्छावः।**
आवां स्मरावः।	**(मध्यमः पुरुषः)**	**युवां स्मरथः।**

(क)	आवां स्वीकुर्वः।	**(मध्यमः पुरुषः)**	युवां स्वीकुरुथः।
(ख)	युवां भ्रमथः।	**(उत्तमः पुरुषः)**	आवां भ्रमावः।
(ग)	आवां सिञ्चावः।	**(मध्यमः पुरुषः)**	युवां सिञ्चथः।
(घ)	युवां चिन्तयथः।	**(प्रथमः पुरुषः)**	बालकौ चिन्तयतः।
(ङ)	आवां नृत्यावः।	**(प्रथमः पुरुषः)**	बालिके नृत्यतः।
(च)	युवां जानीथः।	**(उत्तमः पुरुषः)**	आवां जानीवः।
(छ)	युवां नायकौ भवथः।	**(उत्तमः पुरुषः)**	आवां नायकौ भवावः।
(ज)	तौ ताडयतः।	**(मध्यमः पुरुषः)**	युवां ताडयथः।
(झ)	तौ गणयतः।	**(उत्तमः पुरुषः)**	आवां गणयावः।

६ **रेखाङ्कितानि पदानि शुद्धं कृत्वा वाक्यानि पुनः लिखत।**
(रेखाङ्कित पदों को शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए।

उदाहरणम्

	युवां पठसि।	**युवां पठथः।**
(क)	बालकः पतसि।	बालकः पतति।
(ख)	युवां तत्र गच्छावः।	आवां तत्र गच्छावः।
(ग)	आवां गीतं श्रृणुतः।	आवां गीतं श्रृणुवः।
(घ)	आवां तत्र किं कुरुथः?	युवां तत्र किं कुरुथः?
(ङ)	आवां खेलथः।	आवां खेलावः।

(च)	एतौ मम बान्धवौ स्थः।	एतौ मम बान्धवौ स्तः।
(छ)	युवां चलचित्रं पश्यावः।	आवां चलचित्रं पश्यावः।
(ज)	आवां आचार्यं नमथः।	युवां आचार्यं नमथः।
(झ)	युवां भोजनम् इच्छावः।	आवां भोजनम् इच्छावः।
(ञ)	किं आवाम् अन्तः आगच्छथः?	किं आवाम् अन्तः आगच्छावः?

****

पाठ – १३ – वयं भारतीयाः।

(लट् लकारः, मध्यमः/उत्तमः पुरुषः,बहुवचनम्)

- **कक्षाकार्य**

- वर्तमानकाल को **लट् लकार** **कहा जाता है।**
- संस्कृत में मध्यम **पुरुष का प्रयोग श्रोता के लिए किया जाता है तथा उत्तम पुरुष का प्रयोग वक्ता के लिए किया जाता है।**
- मध्यम पुरुष बहुवचन के कर्ता के साथ मध्यम पुरुष बहुवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है तथा उत्तम पुरुष बहुवचन के कर्ता के साथ उत्तम पुरुष बहुवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है।

- **वाक्य प्रयोग**
  - **वयं गायकाः स्मः।**
  - **यूयं गायकाः स्थ।**
  - **वयं लिखामः।**
  - **यूयं लिखथ।**

॥ अभ्यासः ॥

२ उदाहरणानुसारं धातोः योग्य रूपं लिखत।
(उदाहरण के अनुसार धातु का योग्य रूप लिखिए।)

		प्रथमः पुरुषः	मध्यमः पुरुषः	उत्तमः पुरुषः
		(तौ/ते/बालौ/बाले)	(यूयम्)	(वयम्)
	अस्	सन्ति	स्थ	स्मः
	कृ	कुर्वन्ति	कुरुथ	कुर्मः
(क)	पठ्	पठन्ति	पठथ	पठामः
(ख)	खाद्	खादन्ति	खादथ	खादामः
(ग)	गम्	गच्छन्ति	गच्छथ	गच्छामः
(घ)	वद्	वदन्ति	वदथ	वदामः

(ङ)	हस्	हसन्ति	हसथ	हसामः
(च)	धाव्	धावन्ति	धावथ	धावामः
(छ)	लिख्	लिखन्ति	लिखथ	लिखामः
(ज)	दृश्	पश्यन्ति	पश्यथ	पश्यामः
(झ)	पा	पिबन्ति	पिबथ	पिबामः

३ उदाहरणानुसारं वाक्यं रचयत।
(उदाहरण के अनुसार वाक्य बनाइए।)

उदाहरणम्

	एते लेखकाः सन्ति।	यूयं लेखकाः स्थ।	वयं लेखकाः स्मः।
	ताः शिक्षिकाः सन्ति।	यूयं शिक्षिकाः स्थ।	वयं शिक्षिकाः स्मः।
(क)	एताः सेविकाः सन्ति।	यूयं सेविकाः स्थ।	वयं सेविकाः स्मः।
(ख)	ते छात्राः सन्ति।	यूयं छात्राः स्थ।	वयं छात्राः स्मः।
(ग)	एते देवाः सन्ति।	यूयं देवाः स्थ।	वयं देवाः स्मः।
(घ)	के श्रमिकाः सन्ति?	यूयं श्रमिकाः स्थ।	वयं श्रमिकाः स्मः।
(ङ)	काः बालिकाः सन्ति?	यूयं बालिकाः स्थ।	वयं बालिकाः स्मः।
(च)	एते आरक्षकाः सन्ति।	यूयं आरक्षकाः स्थ।	वयं आरक्षकाः स्मः।

४ कोष्ठकतः योग्यं पदं चित्वा रिक्तस्थानं पूरयत।
(कोष्ठक से योग्य पद चुनकर रिक्तस्थान भरिए।)

(क) वयं उद्यानं गच्छामः। (आवाम्/वयम्/यूयम्)

(ख) यूयं कुत्र गायथ? (आवाम्/वयम्/यूयम्)

(ग) काः कार्यं कुर्वन्ति? (का/किम्/काः)

(घ) आवां वनं गच्छावः। (त्वम्/आवाम्/युवाम्)

(ङ) तत्र मापिके स्तः। (अस्ति/ स्तः/ सन्ति)

(च) कल्पना आकाशं पश्यति? (पश्यति/पश्यसि/पश्यामि)

(छ) यूयं काव्यं पठथ। (पठसि/ पठथः/ पठथ)

(ज) वैज्ञानिकौ प्रयोगं कुरुतः। (कुरुथ/कुर्वन्ति/कुरुतः)
(झ) वयं फलानि खादामः। (खादवः/खादामः/खादन्ति)

५ निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)
उदाहरणम्

यूयं पिबथ।	(उत्तमः पुरुषः)	वयं पिबामः।
आवां तिष्ठावः।	(मध्यमः पुरुषः)	युवां तिष्ठथः।

(क)	आवां भ्रमावः।	(मध्यमः पुरुषः)	युवां भ्रमथः।
(ख)	अहं जानामि।	(मध्यमः पुरुषः)	त्वं जानासि।
(ग)	त्वं करोषि।	(उत्तमः पुरुषः)	अहं करोमि।
(घ)	युवां पठथः।	(उत्तमः पुरुषः)	आवां पठावः।
(ङ)	यूयं गच्छथ।	(उत्तमः पुरुषः)	वयं पठामः।
(च)	वयं पतामः।	(मध्यमः पुरुषः)	यूयं पतथ।

६ निर्देशानुसारं वाक्यानां वचनं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के वचन बदलकर पुनः लिखिए।)
उदाहरणम्

आवां पठावः।	(एकवचनम्)	अहं पठामि।
नराः गच्छन्ति।	(द्विवचनम्)	नरौ गच्छतः।

(क)	आवां श्रृणुवः।	(एकवचनम्)	अहं श्रृणोमि।
(ख)	अहं गायामि।	(बहुवचनम्)	वयं गायामः।
(ग)	त्वं क्रीडसि।	(बहुवचनम्)	यूयं कुरुथ।
(घ)	कङ्कणं पतति।	(द्विवचनम्)	कङ्कणे पततः।
(ङ)	बालिकाः हसन्ति।	(एकवचनम्)	बालिका हसति।
(च)	युवां खादथः।	(एकवचनम्)	त्वं खादसि।

(छ)	यूयं नयथ।	**(द्विवचनम्)**	युवां नयथः।
(ज)	वयं यच्छामः।	**(द्विवचनम्)**	आवां गच्छावः।
(झ)	व्यजने चलतः।	**(बहुवचनम्)**	व्यजनानि चलन्ति।

७ रेखाङ्किकतानि पदानि शुद्धं कृत्वा वाक्यानि पुनः लिखत।
(रेखाङ्कित पदों को शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए।)

उदाहरणम्

	युवां पठसि।	**युवां पठथः।**
(क)	सचिनः क्रीडसि।	सचिनः क्रीडति।
(ख)	भीमाः तत्र गच्छति।	भीमः तत्र गच्छति।
(ग)	वयं पुष्पाणि जिघ्रावः।	वयं पुष्पाणि जिघ्रामः।
(घ)	यूयं तत्र किं करोषि?	त्वं तत्र किं करोषि?
(ङ)	खगाः उड्डयति।	खगाः उड्डयन्ति।
(च)	वानरौ कूर्दावः।	वानरौ कूर्दातः।
(छ)	अहं पूजयावः।	वयं पूजयावः।
(ज)	वयं पुस्तकानि नयामि।	अहं पुस्तकानि नयामि।
(झ)	अहं क्षिपावः।	आवां क्षिपावः।
(ञ)	किं वयं बहिः गच्छ?	किं वयं बहिः गच्छामः?

****

पाठ – १४ – संस्कृते प्रवेशः।

(सङ्ख्या)(Number)

❖ एक से चार संख्या तक के रूप तीनों लिङ्गों में चलते है। उसके बाद सभी लिङ्गों में समान रूप से चलते है।

सङ्ख्या	पुल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्
१	एकः बालकः।	एका बालिका।	एकं पुष्पम्।
२	द्वौ बालकौ।	द्वे बालिके।	द्वे मित्रे।
३	त्रयः बालकाः।	तिस्रः बालिकाः।	त्रिणि मित्राणि।
४	चत्वारः बालकाः।	चतस्रः बालिकाः।	चत्वारि मित्राणि।
५	पञ्च बालकाः।	पञ्च बालिकाः।	पञ्च मित्राणि।

NOTE:

Students will write सङ्ख्या in notebook from textbook page no-109

॥ अभ्यासः ॥

१ सङ्ख्यापदानां संस्कृताङ्कैः रिक्तस्थानानि पूरयत।
(संख्यापदों के संस्कृत अङ्क से रिक्त स्थान भरिए।)

उदाहरणम्

आकशे नव ग्रहाः सन्ति। (9)

(क) विंशतिः – सप्त = त्रयोदश (13)

(ख) पञ्च + षट् = एकादश (11)

(ग) ब्रह्मा विष्णुः महेशः च इति त्रयः देवाः सन्ति। (3)

(घ) मम द्वौ हस्तौ स्तः। (2)

(ङ) वेदाः चत्वारः सन्ति। (4)

(च) वर्षे द्वादश मासाः भवन्ति। (12)

(छ) सप्ताहे सप्त दिवसाः भवन्ति। (7)

(ज) सूर्यः एकः अस्ति। (1)

(झ) शङ्करस्य त्रिणि नेत्राणि सन्ति। (3)

(ञ) शरीरे पञ्च इन्द्रियाणि सन्ति। (5)

****

पाठ – ११ – त्वं रक्षकः। अहं छात्रः।

(लट् लकारः, मध्यमः/उत्तमः पुरुषः,एकवचनम्)

अवधातव्यम्(ध्यान रखें।)

- वर्तमानकाल को **लट् लकार** **कहा जाता है।**
- संस्कृत में मध्यम **पुरुष का प्रयोग श्रोता के लिए किया जाता है तथा उत्तम पुरुष का प्रयोग वक्ता के लिए किया जाता है।**
- मध्यम पुरुष एकवचन के कर्ता के साथ मध्यम पुरुष एकवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है तथा उत्तम पुरुष एकवचन के कर्ता के साथ उत्तम पुरुष एकवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है।

➢ **वाक्य प्रयोग**

- अहं गायकः अस्मि।
- त्वं गायकः असि।
- अहं लिखामि।
- त्वं लिखसि।

॥ अभ्यासः ॥

२ उदाहरणानुसारं धातोः योग्य रूपं लिखत।
(उदाहरण के अनुसार धातु का योग्य रूप लिखिए।)

		प्रथमः पुरुषः	मध्यमः पुरुषः	उत्तमः पुरुषः
		(सः/सा/बालः/बाला)	(त्वम्)	(अहम्)
	अस्	अस्ति	असि	अस्मि
	कृ	करोति	करोषि	करोमि
(क)	पठ्	पठति	पठषि	पठामि
(ख)	खाद्	खादति	खादसि	खादामि
(ग)	गम्	गच्छति	गच्छसि	गच्छामि
(घ)	वद्	वदति	वदसि	वदामि

(ङ)	हस्	हसति	हससि	हसामि
(च)	धाव्	धावति	धावसि	धावामि
(छ)	ज्ञा	जानाति	जानासि	जानामि
(ज)	लिख्	लिखति	लिखसि	लिखामि
(झ)	दृश्	पश्यति	पश्यसि	पश्यामि
(ञ)	पा	पिबति	पिबसि	पिबामि

३ उदाहरणानुसारं वाक्यं रचयत।
(उदाहरण के अनुसार वाक्य बनाइए।)

उदाहरणम्

सः देवः अस्ति। अहं देवः अस्मि। त्वं देवः असि।

सा अम्बा अस्ति। अहं अम्बा अस्मि। त्वं अम्बा असि।

(क) एषः सैनिकः अस्ति। अहं सैनिकः अस्मि। त्वं सैनिकः असि।

(ख) एषा परिचारिका अस्ति। अहं परिचारिका अस्मि। त्वं परिचारिका असि।

(ग) कः नरेन्द्रः अस्ति? अहं नरेन्द्रः अस्मि। त्वं नरेन्द्रः असि।

(घ) का वैद्या अस्ति? अहं वैद्या अस्मि। त्वं वैद्या असि।

(ङ) सः कपिलः अस्ति। अहं कपिलः अस्मि। त्वं कपिलः असि।

(च) सा सारिका अस्ति। अहं सारिका अस्मि। त्वं सारिका असि।

४ कोष्ठकतः योग्यं पदं चित्वा रिक्तस्थानं पूरयत।
(कोष्ठक से योग्य पद चुनकर रिक्तस्थान भरिए।)

(क) अहं देवं पूजयामि। (सः/त्वम्/अहम्)

(ख) त्वं कुत्र गच्छसि? (सा/त्वम्/अहम्)

(ग) कः कार्यं करोति? (कः/कौ/कुत्र)

(घ) अहं दुग्धं पिबामि। (पिबति/ पिबसि/ पिबामि)

(ङ) त्वं किं करोषि? (करोषि/ करोति/ करोमि)

(च) खगः आकशे उड्डयति। (उड्डयसि/उड्डयामि/उड्डयति)

(छ) बालकः उद्यानम् आगच्छति। (बालकः/ अहम्/ त्वम्)

(ज) के जनाः आगच्छन्ति? (के/किम्/तौ)

(झ) अहं भोजनं पचामि। (अम्बा/ अहम्/ त्वम्)

५ निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)

उदाहरणम्

सः आगच्छति	(उत्तमः पुरुषः)	अहं आगच्छामि।
अहं स्वीकरोमि।	(प्रथमः पुरुषः)	सः स्वीकरोति।

(क)	अनुजा पूजयति।	(मध्यमः पुरुषः)	त्वं पूजयसि।
(ख)	अहं इच्छामि।	(प्रथमः पुरुषः)	सः इच्छति।
(ग)	पितृव्यः सिञ्चति।	(मध्यमः पुरुषः)	त्वं सिञ्चसि।
(घ)	त्वं चिन्तयसि।	(प्रथमः पुरुषः)	सः चिन्तयति।
(ङ)	त्वं नृत्यसि।	(प्रथमः पुरुषः)	सः नृत्यति।
(च)	पत्रं पतति।	(उत्तमः पुरुषः)	अहं पतामि।
(छ)	माता पचति।	(उत्तमः पुरुषः)	अहं पचामि।
(ज)	सैनिकः रक्षति।	(उत्तमः पुरुषः)	अहं रक्षामि।
(झ)	सेवकः आनयति।	(मध्यमः पुरुषः)	त्वं आनयसि।

६ रेखाङ्कितानि पदानि शुद्धं कृत्वा वाक्यानि पुनः लिखत।
(रेखाङ्कित पदों को शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए।

उदाहरणम्

	अहं <u>गच्छति</u>।	अहं <u>गच्छामि</u>।
(क)	बालकः <u>पतसि</u>।	बालकः <u>पतति</u>।
(ख)	अत्र <u>त्वं</u> पिबामि।	अत्र <u>अहं</u> पिबामि।
(ग)	त्वं तत्र <u>नमति</u>।	त्वं तत्र <u>नमसि</u>।
(घ)	त्वं तत्र किं <u>करोति</u>?	त्वं तत्र किं <u>करोषि</u>?
(ङ)	अहं अत्र पठनं <u>करोषि</u>।	अहं अत्र पठनं <u>करोमि</u>।

(च) एषा मम अग्रजा अस्मि।	एषा मम अग्रजा अस्ति।
(छ) मम युतकं कुत्र असि?	मम युतकं कुत्र अस्ति?
(ज) सः बालकः अस्मि।	अहं बालकः अस्मि।
(झ) अहं पाठयसि।	त्वं पाठयसि।
(ञ) सः अन्तः आगच्छसि।	त्वं अन्तः आगच्छसि।

पाठ – १२ – युवां नायकौ। आवां गायकौ।

(लट् लकारः, मध्यमः/उत्तमः पुरुषः,द्विवचनम्)

➢ **अवधातव्यम् (ध्यान रखें)**

- वर्तमानकाल को **लट् लकार** **कहा जाता है।**
- संस्कृत में मध्यम **पुरुष का प्रयोग श्रोता के लिए किया जाता है तथा उत्तम पुरुष का प्रयोग वक्ता के लिए किया जाता है।**
- मध्यम पुरुष द्विवचन के कर्ता के साथ मध्यम पुरुष द्विवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है तथा उत्तम पुरुष द्विवचन के कर्ता के साथ उत्तम पुरुष द्विवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है।

➢ **वाक्य प्रयोग**

- **आवां गायकौ स्वः।**
- **युवां गायकौ स्थः।**
- **आवां लिखावः।**
- **युवां लिखथः।**

॥ अभ्यासः ॥

२ उदाहरणानुसारं धातोः योग्य रूपं लिखत।
(उदाहरण के अनुसार धातु का योग्य रूप लिखिए।)

		प्रथमः पुरुषः	मध्यमः पुरुषः	उत्तमः पुरुषः
		(तौ/ते/बालौ/बाले)	(युवाम्)	(आवाम्)
	अस्	स्तः	स्थः	स्वः
	कृ	कुरुतः	कुरुथः	कुर्वः
(क)	पठ्	पठतः	पठथः	पठावः
(ख)	खाद्	खादतः	खादथः	खादावः
(ग)	गम्	गच्छतः	गच्छथः	गच्छावः
(घ)	वद्	वदतः	वदथः	वदावः

(ङ)	हस्	हसतः	हसथः	हसावः
(च)	धाव्	धावतः	धावथः	धावावः
(छ)	लिख्	लिखतः	लिखथः	लिखावः
(ज)	दृश्	पश्यतः	पश्यथः	पश्यावः
(झ)	पा	पिबतः	पिबथः	पिबावः

३ उदाहरणानुसारं वाक्यं रचयत।
(उदाहरण के अनुसार वाक्य बनाइए।)

उदाहरणम्

	एतौ देवौ स्तः।	युवां देवौ स्थः।	आवां देवौ स्वः।
	ते अम्बे स्तः।	युवां अम्बे स्थः।	आवां अम्बे स्वः।
(क)	तौ सैनिकौ स्तः।	युवां सैनिकौ स्थः।	आवां सैनिकौ स्वः।
(ख)	एते परिचारिके स्तः।	युवां परिचारिके स्थः।	आवां परिचारिके स्वः।
(ग)	कौ बालौ स्तः?	युवां बालौ स्थः।	आवां बालौ स्वः।
(घ)	के अध्यापिके स्तः?	युवां अध्यापिके स्थः।	आवां अध्यापिके स्वः।
(ङ)	तौ क्रीडकौ स्तः।	युवां क्रीडकौ स्थः।	आवां क्रीडकौ स्वः।
(च)	ते चटके स्तः।	युवां चटके स्थः।	आवां चटके स्वः।

४ कोष्ठकतः योग्यं पदं चित्वा रिक्तस्थानं पूरयत।
(कोष्ठक से योग्य पद चुनकर रिक्तस्थान भरिए।)

(क) आवां देवालयं गच्छावः। (त्वम्/आवाम्/युवाम्)

(ख) युवां कुत्र क्रीडथः? (त्वम्/आवाम्/युवाम्)

(ग) के/कौ पाठं पठतः? (कौ/के/कः)

(घ) आवां पुष्पाणि जिघ्रावः। (जिघ्रतः/ जिघ्रसि/ जिघ्रावः)

(ङ) युवां किं वादयथः? (वादायतः/ वादयसि/ वादयथः)

(च) युवां उपविशथः। (उपविशतः/उपविशावः/उपविशथः)

(छ) मानसः तरति। (तरति/ तरसि/ तरामि)

(ज) **अहं** गीतं श्रृणोमि। (अहम्/आवाम्/ त्वम्)

(झ) **युवां** प्रविशथः। (त्वम्/आवाम्/युवाम्)

५ निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)

उदाहरणम्

तौ इच्छतः	**(उत्तमः पुरुषः)**	**आवां इच्छावः।**
आवां स्मरावः।	**(मध्यमः पुरुषः)**	**युवां स्मरथः।**

(क)	आवां स्वीकुर्वः।	(मध्यमः पुरुषः)	युवां स्वीकुरुथः।
(ख)	युवां भ्रमथः।	(उत्तमः पुरुषः)	आवां भ्रमावः।
(ग)	आवां सिञ्चावः।	(मध्यमः पुरुषः)	युवां सिञ्चथः।
(घ)	युवां चिन्तयथः।	(प्रथमः पुरुषः)	बालकौ चिन्तयतः।
(ङ)	आवां नृत्यावः।	(प्रथमः पुरुषः)	बालिके नृत्यतः।
(च)	युवां जानीथः।	(उत्तमः पुरुषः)	आवां जानीवः।
(छ)	युवां नायकौ भवथः।	(उत्तमः पुरुषः)	आवां नायकौ भवावः।
(ज)	तौ ताडयतः।	(मध्यमः पुरुषः)	युवां ताडयथः।
(झ)	तौ गणयतः।	(उत्तमः पुरुषः)	आवां गणयावः।

६ रेखाङ्कितानि पदानि शुद्धं कृत्वा वाक्यानि पुनः लिखत।
(रेखाङ्कित पदों को शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए।

उदाहरणम्

	युवां पठसि।	**युवां पठथः।**
(क)	बालकः पतसि।	बालकः पतति।
(ख)	युवां तत्र गच्छावः।	आवां तत्र गच्छावः।
(ग)	आवां गीतं श्रृणुतः।	आवां गीतं श्रृणुवः।
(घ)	आवां तत्र किं कुरुथः?	युवां तत्र किं कुरुथः?
(ङ)	आवां खेलथः।	आवां खेलावः।

(च)	एतौ मम बान्धवौ स्थः।	एतौ मम बान्धवौ स्तः।
(छ)	युवां चलचित्रं पश्यावः।	आवां चलचित्रं पश्यावः।
(ज)	आवां आचार्यं नमथः।	युवां आचार्यं नमथः।
(झ)	युवां भोजनम् इच्छावः।	आवां भोजनम् इच्छावः।
(ञ)	किं आवाम् अन्तः आगच्छथः?	किं आवाम् अन्तः आगच्छावः?

****

पाठ – ९ – छात्रौ पठतः ।

(लट् लकारः, प्रथमः पुरुषः,द्विवचनम्)

- **अवधातव्यम् (ध्यान रखें)**

- वर्तमानकाल को **लट् लकार** **कहा जाता है ।**
- जिसके विषय में बात की जाए, वह **प्रथम पुरुष होता है ।**
- प्रथम पुरुष द्विवचन के कर्ता के साथ प्रथम पुरुष द्विवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है।

- **वाक्य प्रयोग**
    - **बालकौ पठतः।**
    - **तौ बालकौ लिखतः।**
    - **पत्रे पततः।**
    - **ते महिले पचतः।**
    - **अश्वौ धावतः।**

॥ अभ्यासः ॥

१ चित्रं दृष्ट्वा प्रश्नस्य उत्तरं लिखत।
(चित्र को देखकर प्रश्न के उत्तर लिखिए।)

उदाहरणम् : बालकौ किं कुरुतः?
बालकौ पठतः।

(क) छात्रे लिखतः।
(ख) मालाकारः सिञ्चति।
(ग) तौ सिंहौ स्तः।
(घ) सा क्रीडति।
(ङ) ते पुस्तके स्तः।

२ उचितेन पदेन रिक्तस्थानं पूरयत।
(उचित शब्द से रिक्तस्थान भरिए।)

(क) एते व्यजने स्तः। (एतौ/एते)
(ख) ते चित्रे स्तः। (ते/तौ)
(ग) सा नायिका नृत्यति। (सा/सः)
(घ) ते सङ्गणकयन्त्रे स्तः। (सङ्गणकयन्त्रे /मयूरौ)
(ङ) एषः वृक्षः अस्ति। (एषा/ एषः)
(च) एते उत्पीठिके स्तः। (एतौ/एते)
(छ) तौ खगौ उड्डयतः। (खगौ/काकौ)
(ज) सः वैद्यः पश्यति। (सः/सा)

३ उदाहरणानुसारं प्रश्ननिर्माणं कुरुत।
(उदाहरण के अनुसार प्रश्न बनाइए।)

{कौ/के}

ते कलिके विकसतः। के कलिके विकसतः?

(क) ते वाहने गच्छतः। के वाहने गच्छतः?
(ख) अश्वौ धावतः। कौ धावतः?
(ग) चक्रे भ्रमतः। के भ्रमतः?
(घ) एते कन्ये नृत्यतः। के कन्ये नृत्यतः?
(ङ) तौ युवकौ नयतः। कौ युवकौ नयतः?
(च) ते महिले प्रक्षालयतः। के महिले प्रक्षालयतः?

४ अधोलिखितानि वाक्यानि द्विवचने परिवर्तय।
(अधोलिखित वाक्यों को द्विवचन में परिवर्तित कीजिए।)

सः बालकः पठति।	**तौ बालकौ पठतः।**
(क) कः वदति?	कौ वदतः?
(ख) तत् पुस्तकम् अस्ति।	ते पुस्तके स्तः।
(ग) सिंहः गर्जति।	सिंहौ गर्जतः।
(घ) जनकः यच्छति।	जनकौ यच्छतः।
(ङ) सा नायिका नृत्यति।	ते नायिके नृत्यतः।
(च) मित्रम् आगच्छति।	मित्रे आगच्छतः।

पाठ – १० – छात्राः पठन्ति ।

(लट् लकारः, प्रथमः पुरुषः,बहुवचनम्)

- **अवधातव्यम् (ध्यान रखें)**

- वर्तमानकाल को **लट् लकार** **कहा जाता है ।**
- जिसके विषय में बात की जाए, वह **प्रथम पुरुष होता है ।**
- प्रथम पुरुष बहुवचन के कर्ता के साथ प्रथम पुरुष बहुवचन की ही क्रिया का प्रयोग होता है।

- **वाक्य प्रयोग**
  - **बालकाः पठन्ति।**
  - **ते बालकाः लिखन्ति।**
  - **पत्राणि पतन्ति।**
  - **ताः महिलाः पचन्ति।**
  - **अश्वाः धावन्ति।**

॥ अभ्यासः ॥

२ **उचितेन पदेन रिक्तस्थानं पूरयत।**
(उचित शब्द से रिक्तस्थान भरिए।)

(क) एतानि तव क्रीडनकानि सन्ति। (एते /एतानि/ताः)
(ख) तानि मम छत्राणि सन्ति। (ते/ताः/तानि)
(ग) ताः अवकारिकाः सन्ति। (ते /ताः/सन्ति)
(घ) ते सिंहाः सन्ति। (यन्त्राणि / सिंहाः / महिलाः)
(ङ) एते वैज्ञानिकाः सन्ति। (एते / एताः/ एतानि)
(च) एताः उत्पीठिकाः सन्ति। (एते / एताः/ एतानि)
(छ) ते विहगाः उड्डयन्ति। (विहागाः/विमानानि/कोकिलः)
(ज) ताः शिक्षिकाः पाठयन्ति। (शिक्षकाः/आचार्यौ/शिक्षिकाः)

३ उदाहरणानुसारं प्रश्ननिर्माणं कुरुत।
(उदाहरण के अनुसार प्रश्न बनाइए।)

{के/कानि/काः}

ते बालकाः चलन्ति। — के बालकाः चलन्ति?

(क) ताः मक्षिकाः उड्डयन्ति। — काः मक्षिकाः उड्डयन्ति?

(ख) तानि पयोहिमानि सन्ति। — कानि पयोहिमानि सन्ति?

(ग) एते तक्षकाः गच्छन्ति। — के तक्षकाः गच्छन्ति?

(घ) एताः मम शाटिकाः सन्ति। — काः मम शाटिकाः सन्ति?

(ङ) एतानि कदलीफलानि सन्ति। — कानि कदलीफलानि सन्ति?

(च) ते जनाः आगच्छन्ति। — के जनाः आगच्छन्ति?

४ अधोदत्तानां पदानां वाचनानुसारेण विभाजनं कुरुत।
(अधोलिखित पदों का वचन के अनुसार विभाजन कीजिए।)

दूरदर्शनयन्त्रम् , युतके , करवस्त्रे , पिञ्जः , कङ्कणानि , मुद्रिका , पत्रिकाः , जवनिके , श्रमिकाः

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
दूरदर्शनयन्त्रम्	युतके	कङ्कणानि
पिञ्जः	करवस्त्रे	पत्रिकाः
मुद्रिका	जवनिके	श्रमिकाः

५ रेखाङ्कितानि पदानि शुद्धं कृत्वा वाक्यानि पुनः लिखत।
(रेखाङ्कित पदों को शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए।

उदाहरणम्

जयः विजयः सञ्जयः च वदतः। जयः विजयः सञ्जयः च वदन्ति।

(क)	अद्य सोमवासरः सन्ति।	अद्य सोमवासरः अस्ति।
(ख)	अत्र परिचारिका यच्छन्ति।	अत्र परिचारिकाः यच्छन्ति।
(ग)	चित्रकाः तत्र धावति।	चित्रकाः तत्र धावन्ति।
(घ)	ते बालिका भ्रमति।	सा बालिका भ्रमति।
(ङ)	तालः कुञ्चिका च अस्ति।	तालः कुञ्चिका च स्तः।
(च)	एषा मम द्विचक्रिकाः अस्ति।	एषा मम द्विचक्रिका अस्ति।
(छ)	मम पुस्तकं कुत्र सन्ति?	मम पुस्तकानि कुत्र सन्ति?
(ज)	मम कूर्चः कुत्र स्तः?	मम कूर्चौ कुत्र स्तः?
(झ)	सः बहिः खेलन्ति।	ते बहिः खेलन्ति।
(ञ)	सा भल्लूकः खादति।	सः भल्लूकः खादति।

६ निर्देशानुसारं वाक्यानां वचनं परिवर्त्य पुनः लिखत।
निर्देशों के अनुसार वाक्यों के वचन बदलकर पुनः लिखिए।

अध्यापकः आगच्छति। (द्विवचनम्)
अध्यापकौ आगच्छतः।

(क) आम्राणि पतन्ति। (एकवचनम्)
आम्रं पतति।

(ख) बिडालाः पिबन्ति। (द्विवचनम्)
बिडालौ पिबतः।

(ग) न्यायाधीशौ वदतः। (एकवचनम्)
न्यायाधीशः वदति।

(घ) एषा स्थालिका अस्ति। (बहुवचनम्)
एताः स्थालिकाः सन्ति।

(ङ) पुष्पे विकसतः। (बहुवचनम्)
पुष्पाणि विकसन्ति।

(च) सा पिपीलिका चलति। (द्विवचनम्)
ते पिपीलिके चलतः।

७ अधोदत्तानां पदानां लिङ्गानुसारेण विभाजनं कुरुत।
अधोलिखित पदों का लिङ्ग के अनुसार विभाजन कीजिए।

अर्गला , अजे , गुलिकाः , सिंहाः , नीडानि , पुस्तके , कमलम् , मयूरः , हस्तौ		
पुंल्लिङ्गम्	**स्त्रीलिङ्गम्**	**नपुंसकलिङ्ग**
सिंहाः	अर्गला	नीडानि
मयूरः	अजे	पुस्तके
हस्तौ	गुलिकाः	कमलम्

DELHI PUBLIC SCHOOL, GANDHINAGAR

SESSION: 2022-23

SUBJECT: SANSKRIT

CLASS: V

Term 1 & 2

**** ART INTEGRATED LEARNING (AIL) TERMS I & 2.***

**** SUBJECT ENRICHMENT ACTIVITY(SEA) TERMS I & 2.***

**** SDG GOALS TERMS I & 2.***

**** CHAPTER WISE CBE QUESTION BANK.***

**** WORKSHEET TERMS I & 2.***

**** REVISION OF PT-1 & H.Y***

**** REVISION OF PT-2 & A.E***

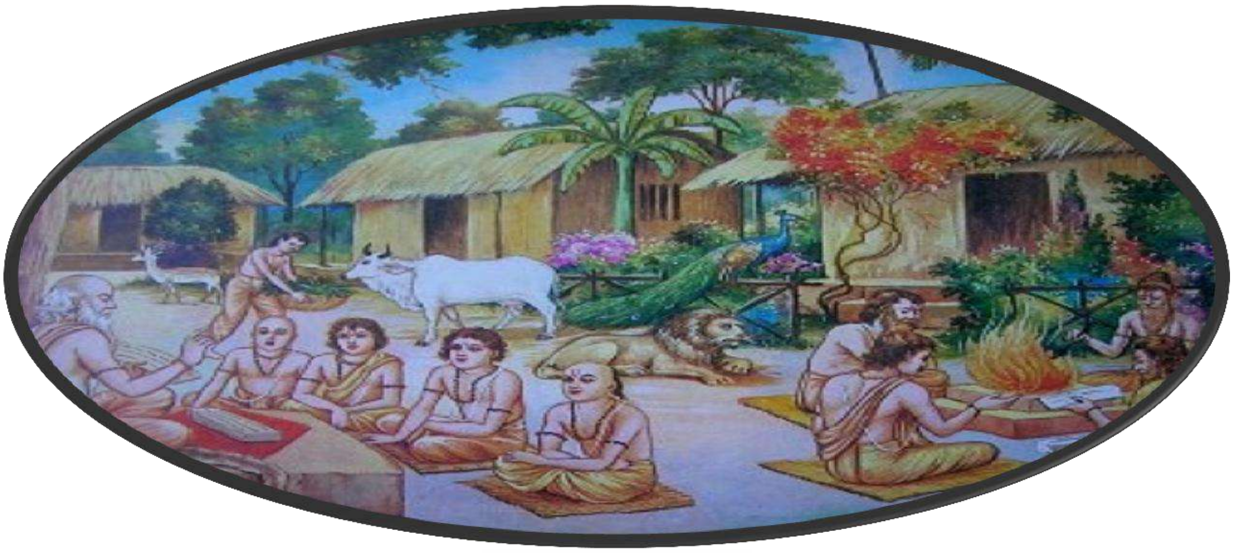

CLASS V TERM – 1

ART INTEGRATED LEARNING

TERM - I

AIL-1

छात्राः स्वपरिवार जनानां नाम्नः लेखनं वर्णविच्छेदं च करिष्यन्ति।
(छात्र स्वपरिवार के सभ्यो का नामलेखन एवं वर्णविच्छेद करेंगे।)

TERM – II

AIL-2

चित्रं द्रष्टवा मञ्जूषातः पदानि च प्रयुज्य पञ्च वाक्यानि रचयत।
(चित्र को देखकर और मंजूषा से शब्दों का प्रयोग करके पाँच वाक्य बनाइए।)

जन्तुशाला	गजः	चित्रोष्ट्रौ	वानरः	मीनाः
खगाः	बालकाः	वृक्षाः	पञ्जरम्	

Sustainable Development Goals (SDG)

TERM - I

SDG-1

बहुभाषि – चित्रपदकोशः

*छात्राणां विविधेषु गणेषु विभाजनं करणीयम् । तेभ्यः विविधाः वर्गाः दातव्याः यथा शाकानि,फलानि,व्यवसायः, विद्यालयः,गृहवस्तूनि, पशवः,खगाः इत्यादयः। छात्राः स्ववर्गस्य चित्राणि एकत्रीकृत्य स्फोरकपत्रे स्थापयिष्यन्ति संस्कृत-आङ्गल-हिन्दी भाषासु च नामलेखनं करिष्यन्ति।

(छात्रो को अलग – अलग समूह मे विभाजित कर के उनको विभिन्न वर्ग दिए जाएँगे जैसे...सब्जियाँ,फल, व्यवसाय,विद्यालय,गृहौपयोगी वस्तु, पशु,पक्षी आदि। छात्र अपने वर्ग के चित्रो को चार्ट-पेपर पर लगाएंगे और संस्कृत- अँग्रेजी-हिन्दी आदि भाषाओ मे नाम लेखन करेंगे।)

पशवः – पशु - **Animals**			
	वानरः वानर Monkey		गजः हाथी Elephant
	सिंहः सिंह/शेर Lion		व्याघ्रः बाघ Tiger

TERM - II

SDG - 2

संस्कृत संभाषणम्

छात्राणां गणविभाजनम कृत्वा परस्पर संवादः।

(छात्रो का समूह बनाकर परस्पर संस्कृतभाषा मे संवाद)

प्रश्नोत्तराणि

प्रश्नवाचकाः

शीला – लते ! त्वं किं करोषि ?

लता – अहं पाठं पठामि। त्वम् .... ?

शीला – अहम् अन्यत्र गच्छामि।

लता – कुत्र गच्छसि ?

शीला – विपणिं गच्छामि।

लता – कदा ?

शीला – इदानीम् एव।

लता – किमर्थम् ?

शीला – वस्तूनि आवश्यकानि। अतः गच्छामि।

लता – वस्तूनि कुतः आनयसि ?

शीला – विपणिमध्ये केशवलाल-आपणतः आनयामि।

लता – मम अपि वस्तूनि आवश्यकानि। अहमपि आपणम् आगच्छामि।
कञ्चित् कालम् अत्र उपविशतु। पश्चात् गच्छावः।

शीला – तथैव भवतु।

CHAPTER WISE CBE QUESTION BANK.

पाठ १ वर्णमाला

१ वर्णमालाया: आधारेण रिक्तस्थानानि पूरयत ।

अ	_____	इ	_____	उ	_____
ऋ	_____	लृ	_____	ऐ	_____
ओ _____					

क्	ख्	_____	_____	ङ्
_____	छ्	_____	झ्	ञ्
ट्	_____	ड्	_____	ण्
_____	थ्	_____	द्	_____
प्	_____	ब्	_____	म्
_____	र्	_____	ल्	_____
श्	_____	स्	_____	

पाठ २ संयुक्तव्यञ्जनानि

(१) वर्णविच्छेदं कुरुत ।(योग्य विकल्प पसंद कीजिए)

१ राष्ट्रम् -

(क) र् + आ + ष् + ट् + र् + अ + म् ☐

(ख) र् + अ + श + ट् + र् + अ + म् ☐

(ग) र + आ + ष + ट + र + म् ☐

(घ) र् + आ + ष् + ट् + र् + अ ☐

२ चाणक्यः -

(क) च् + ण् + अ + क् + य् + अ + : ☐

(ख) च् + आ + ण् + अ + क् + अ + : ☐

(ग) च् + आ + ण् + अ + क् + य् + अ + : ☐

(घ) च् + आ + ण् + क् + य् + अ + : ☐

(२) वर्णसंयोजनं कुरुत । (वर्णसंयोजन कीजिए)

७ क् + उ + ञ् + च् + इ + क् + आ - ______________________

८ छ + आ + त् + र् + अ + : - ______________________

(३) उदाहरणानुसारं स्वरान् व्यञ्जनानि च पृथक्कुरुत ।

(उदाहरण अनुसार स्वर और व्यंजन को अलग कीजिए)

शब्दः	स्वराः	व्यञ्जनानि
विद्यालयः	इ, आ, अ	व्, द्, य्, ल्, ह्
ऐश्वर्या		
काकः		
जानकी		
ईश्वरः		

पाठ – ३ - पुंल्लिङ्ग – शब्दाः

१ अधोलिखितान् शब्दान् लिङ्गानुसारेण पृथक्कुरुत ।
(निम्नलिखित शब्दो को लिङ्ग के आधार पर विभाजित कीजिए)

पाठशाला, सिंहः, नासिका, नेत्रम्,मित्रम्, दिवसः, पुष्पम्, गायिका, छात्रः

पुल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्

२ वचनानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत।
(निम्नलिखित शब्दो को वचन के आधार पर विभाजित कीजिए)

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
लेखकः	लेखकौ	लेखकाः
	शिक्षकौ	
बालकः		

३ अधोदत्तानि चित्राणि दृष्ट्वा संस्कृतभाषायां तेषां नामानि लिखत ।
(नीचे दिए गए चित्रों को देखकर संस्कृत भाषा में उनके नाम लिखिए ।)

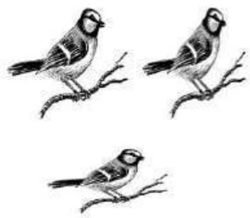		

पाठ – ४ - स्त्रीलिङ्ग – शब्दाः

१ **अधोलिखितान् शब्दान् वचनानुसारेण पृथक्कुरुत ।**
(निम्नलिखित शब्दो को वचन के आधार पर विभाजित कीजिए)

मक्षिके , पाठशाला, पाञ्चालिके , नासिका, जवनिके, सरिताः, गायिके, अम्बाः, महिला, परीक्षा, नासिकाः, लते, मुद्रिकाः, गायिका, बालिकाः

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्

२ **वचनानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत।**
(वचनों के अनुसार रिक्त स्थान भरिए।)

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
पत्रिका	पत्रिके	पत्रिकाः
	मरीचिके	
अवकारिका		
		द्राक्षाः
बालिका		

पाठ – ५ - नपुंसकलिङ्ग–शब्दाः

१ **अधोलिखितान् शब्दान् वचनानुसारेण पृथक्कुरुत ।**
(निम्नलिखित शब्दो को वचन के आधार पर विभाजित कीजिए)

नीडानि , पत्रे , आम्राणि , नाणके , पर्णानि, पुस्तकम्, फलानि, वनम् , फले , कमले , कन्दुकम् , आम्राणि, छत्रम् , क्रीडनके , वायुयानम्

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्

२ वचनानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत।

(वचनों के अनुसार रिक्त स्थान भरिए।)

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
वनम्		
	नाणके	
करवस्त्रम्		
		भवनानि
नवनीतम्		

पाठ – ६ – सर्वनाम

१ **सर्वनाम्न: योग्यपदै: रिक्तस्थानानि पूरयत ।**

(सर्वनाम के योग्य पद से रिक्त स्थान भरिए।)

एकवचनम्	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
तद् (पु.)	स:	तौ	ते
तद् (स्त्री.)			
अस्मद्			
एतद् (नपुं.)			
युष्मद्			

२ वचनानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत।

(वचनों के अनुसार रिक्त स्थान भरिए।)

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
एषः		
		एतानि
एषा		
	आवाम्	
कः ?		

पाठ – ७ – धातुपरिचयः (क्रिया)

- शुद्धं विकल्पं (✓) चिह्नेन चिह्नीकुरुत।
- शुद्ध विकल्प पर (✓) चिह्न लगाइए।

(क) नम्

☐ पढ़ना ☐ हँसना ☐ नमस्कार करना

(ख) खाद्

☐ कूदना ☐ खेलना ☐ खाना

(ग) क्रीड्

☐ लिखना ☐ खेलना ☐ कूदना

(घ) कूर्द्

☐ खाना ☐ खेलना ☐ पढ़ना

(ङ) पा - पिब्

☐ हँसना ☐ लिखना ☐ पीना

पाठ – ८ – छात्रः पठति ।(लट् लकारः, प्रथमः पुरुषः,एकवचनम्)

१ निम्नलिखितानि रिक्तस्थानानि उचितसर्वनामपदैः पूरयत ।
(उचित सर्वनाम से रिक्तस्थान की पूर्ति कीजिए ।)

१ ---------------- बालिका । (सः / सा / तत्)

२ -------------- पत्रम् । (तत् /तौ / तानि)

३ ------------- बालकाः । (तौ / ते / तत्)

२ उदाहरणानुसारं प्रश्ननिर्माणं कुरुत।
(उदाहरण के अनुसार प्रश्न बनाइए।)

{कः/का/किम्}

(क) तत् फलम् अस्ति। ______ फलम् अस्ति?

(ख) एषा वदति। ______ वदति?

(ग) एषः विद्यालयः अस्ति। एषः ______अस्ति?

पाठ – ९ – छात्रौ पठतः ।
(लट् लकारः, प्रथमः पुरुषः,द्विवचनम्)

१ अधोलिखितानि वाक्यानि द्विवचने परिवर्तय।
(अधोलिखित वाक्यों को द्विवचन में परिवर्तित कीजिए।)

सः सिंहः गर्जति।
तौ सिंहौ गर्जतः।

(क) तत् फलम् अस्ति।

(ख) एषा वदति।

(ग) एषः विद्यालयः अस्ति।

(घ) एषा मापिका अस्ति।

(ङ) सः युवकः हसति।

(च) एषा छात्रा अस्ति।

पाठ – १० – छात्राः पठन्ति ।

(लट् लकारः, प्रथमः पुरुषः,बहुवचनम्)

१ अधोलिखितानां शब्दानाम् एकवचने द्विवचने बहुवचने वा वर्गीकरणं कुरुत ।

(अधोलिखित शब्दों का एकवचन, द्विवचन, बहुवचन में वर्गीकरण कीजिए ।)

नाणकानि, पुस्तके , महिलाः, अश्वः , गजौ , वनम् , अवकरिके,
मरीचिकाः,सिंहः, कूर्चौ, देवः, पत्राणि, व्यजनम् , बालिकाः

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्

२ अधोलिखितानां शब्दानां पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे नपुंसकलिङ्गे वा वर्गीकरणं कुरुत ।

(अधोलिखित शब्दों का पुल्लिंग, स्त्रीलिंग, नपुंसकलिंग में वर्गीकरण कीजिए।)

गजौ ,यन्त्राणि , शाकम् , सूचिकाः ,नासिका ,व्यजनानि, पर्वताः, तालाः,कलिका, भल्लूकौ, पर्णम् ,चटकाः,बालिकाः,चक्राणि, नगरे		
पुल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्

पाठ – ११ – त्वं रक्षकः। अहं छात्रः।

(लट् लकारः, मध्यमः/उत्तमः पुरुषः,एकवचनम्)

१ उदाहरणानुसारं वाक्यं रचयत।
(उदाहरण के अनुसार वाक्य बनाइए।)
उदाहरणम्

सः छात्रः अस्ति।	अहं छात्रः अस्मि।	त्वं छात्रः असि।
सा महिला अस्ति।	अहं महिला अस्मि।	त्वं महिला असि।

(क) एषः गायकः अस्ति।

(ख) सा अम्बा अस्ति।

(ग) का परिचारिका अस्ति?

(घ) सः सैनिकः अस्ति।

२ निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)
उदाहरणम्

सः आगच्छति	(उत्तमः पुरुषः)	अहं आगच्छामि।
अहं स्वीकरोमि।	(प्रथमः पुरुषः)	सः स्वीकरोति।

(क) पूजा खादति। (मध्यमः पुरुषः)
(ख) अहं गायामि। (प्रथमः पुरुषः)
(ग) जनकः यच्छति। (मध्यमः पुरुषः)
(घ) अहं लिखामि। (प्रथमः पुरुषः)

पाठ – १२ – युवां नायकौ। आवां गायकौ।
(लट् लकारः, मध्यमः/उत्तमः पुरुषः,द्विवचनम्)

१ उदाहरणानुसारं वाक्यं रचयत।
(उदाहरण के अनुसार वाक्य बनाइए।)
उदाहरणम्

तौ छात्रौ स्तः।	आवां छात्रौ स्वः।	युवां छात्रौ स्थः।
ते महिले स्तः।	आवां महिले स्वः।	युवां महिले स्थः।

(ङ) एतौ नायकौ स्तः।
(च) ते नायिके स्तः।
(छ) के परिचारिके स्तः?
(ज) तौ सैनिकौ स्तः।

२ निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)
उदाहरणम्

तौ आगच्छतः।	(उत्तमः पुरुषः)	आवां आगच्छावः।
आवां स्वीकुर्वः।	(प्रथमः पुरुषः)	तौ स्वीकुरुतः।

(ङ) पूजे खादतः। (मध्यमः पुरुषः)

(च) आवां गायावः। (प्रथमः पुरुषः)

(छ) जनकौ यच्छतः। (मध्यमः पुरुषः)

(ज) आवां लिखावः। (प्रथमः पुरुषः)

पाठ – १ ३ – वयं भारतीयाः।

(लट् लकारः, मध्यमः/उत्तमः पुरुषः,बहुवचनम्)

१ उदाहरणानुसारं वाक्यं रचयत।
(उदाहरण के अनुसार वाक्य बनाइए।)
उदाहरणम्

ते छात्राः सन्ति।	वयं छात्राः स्मः।	यूयं छात्राः स्थ।
ताः महिलाः सन्ति।	वयं महिलाः स्मः।	यूयं महिलाः स्थ।

(झ) एते नायकाः सन्ति।

(ञ) ते नायिकाः सन्ति।

(ट) काः परिचारिकाः सन्ति?

(ठ) ते सैनिकाः सन्ति।

२ निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)
उदाहरणम्

ते आगच्छन्ति।	(उत्तमः पुरुषः)	वयं आगच्छामः।
वयं स्वीकुर्मः।	(प्रथमः पुरुषः)	ते स्वीकुर्वन्ति।

(झ) पूजाः खादन्ति। (मध्यमः पुरुषः)

(ञ) वयं लिखामः। (प्रथमः पुरुषः)

(ट) जनकाः यच्छन्ति। (मध्यमः पुरुषः)

(ठ) वयं पठामः। (प्रथमः पुरुषः)

पाठ – १४ – संस्कृते प्रवेशः।

(सङ्ख्या)(Number)

१ सङ्ख्यापदानां संस्कृताङ्कैः रिक्तस्थानानि पूरयत।
(संख्यापदों के संस्कृत अङ्क से रिक्त स्थान भरिए।)

(क) _______ नायकौ स्तः। (2)

(ख) _________ नायिकाः सन्ति। (4)

(ग) ___________ परिचारिका अस्ति। (1)

(घ) __________ सैनिकाः सन्ति। (5)

(ङ) _________ छात्रः अस्ति। (1)

Competency-Based Education

TERM - I

Worksheet – 1

- **यथानिर्दिष्टं वर्णान् पृथक्कुरुत ।**
- **वर्णो को निर्देश अनुसार अलग कीजिए ।**

ठ्, घ्, स्, ल्, ङ्, ई, ऊ, ड्, अ, प्, आ, म्, इ, ऋ, य्, ष्, ख्, ण्, ब्, र्, ह्

स्वरा:	अन्त:स्था:	ऊष्माण:	कवर्ग:	टवर्ग:	पवर्ग:

TERM- II

Worksheet – 2

निर्देशानुसारं वाक्यानां पुरुषं परिवर्त्य पुनः लिखत।
(वाक्यों के पुरुष बदलकर पुनः लिखिए।)

(ड) महिलाः खादन्ति। **(मध्यमः पुरुषः)**

(ढ) वयं गायामः। **(प्रथमः पुरुषः)**

(ण) जनकाः यच्छन्ति। **(मध्यमः पुरुषः)**

(त) वयं पठामः। **(प्रथमः पुरुषः)**

(थ) यूयं हसथ। **(प्रथमः पुरुषः)**

(द) बालिकाः पठन्ति। **(उत्तमः पुरुषः)**

(ध) शिक्षिकाः पाठयन्ति। **(उत्तमः पुरुषः)**

(न) मालाकाराः सिञ्चन्ति। **(उत्तमः पुरुषः)**

Revision

Periodic Test – 1

MOCK PAPER

प्रश्न - १ वर्णान् निर्देशानुसारं पृथक्कुरुत।
(वर्णों को निर्देशानुसारं अलग कीजिए।)

अ, ठ् , इ , ण् , उ, थ् , ड् , स् , ध् , ह्

स्वराः	ट-वर्ग	त-वर्ग	ऊष्म

प्रश्न - २ रिक्तस्थानानि पूरयत
(रिक्त स्थान भरिए।)

१ वर्णमालायां .... व्यञ्जनानि भवन्ति। (25, 31, 33)

२ वर्णमालायां .... स्वराः भवन्ति। (13,12,11)

३ .... चवर्गस्य वर्णः अस्ति। (ठ्, ग्, झ्)

४ 'ल्' वर्णः .... अस्ति। (अयोगवाहः, अन्तःस्थः)

५ विसर्गः (:) .... अस्ति। (अयोगवाह, ऊष्म)

प्रश्न -३ अधोलिखितानां शब्दानां वर्णविच्छेदं कुरुत।
(वर्ण विच्छेद कीजिए)

१ नायकः = …….. + ... +…….. + ... +…….. + ... + :

२ चमसः = …….. + ... +…….. + ... +…….. + ... + :

३ आसन्दः = …….. + ……… +…….. + ……… +…….. + ……… + :

४ महिला = …….. + ……… +…….. + ……… +…….. + ………

५ दीपकः = …….. + ……… +…….. + ……… +…….. + ……… + :

प्रश्न- ४ अधोलिखितानां शब्दानां वर्णसंयोजनं कुरुत ।
(वर्णसंयोजन कीजिए)

१ प् + अ + र् + व् + अ + त् + अ + : = ____________________

२ त् + आ + ल् + अ + : = ____________________

३ द् + ए + श् + अ + : = ____________________

४ न् + इ + र् + झ् + अ+ र् + अ + : = ____________________

५ प् + इ + ञ् + ज् + अ + : = ____________________

Revision

Half yearly Examination

MOCK PAPER

प्रश्न -१ **अधोलिखितशब्दानां वर्णविच्छेदे रिक्तस्थानानि पूरयत।**
(वर्णविच्छेद में रिक्तस्थान की पूर्ति कीजिए।)

१ तक्षकः = त् + ------ + क् + ------ + अ + क् + अ + :

२ सूर्यः = ------ + ऊ + र + ------ + अ + :

३ छत्रम् = छ् + अ + त् + ------ + अ + ------

४ कन्दुकम् = क् + अ + न् + ------ + उ + ------ + म्

५ अम्बा = ------ + म् + ------ + आ

प्रश्न – २ **अधोलिखितशब्दानां वर्णसंयोजनं कुरुत।**
(वर्णसंयोजन कीजिए।)

१) क् + अ + म् + अ + ल् + अ + म् --------------------------------

२) प् + अ + त् + र् + अ + म् ---------------------

३) प् + अ + र् + व् + अ + त् + अ + : --------------------------------

४) च् + अ + म् + अ + स् + अ + : ---------------------

५) अ + न् + अ + ल् + अ + : --------------------

प्रश्न – ३ **अधोलिखितशब्दानां हिन्दीभाषायां अर्थं लिखत ।**
(निम्नलिखित शब्दों के हिन्दी अर्थ लिखिए ।)

१)बिडालः - ------------------

२) जवनिके - ----------------

३) गजौ - ------------------

४)दर्पणः - -----------------

५)आपणिकः - --------------------

प्रश्न – ४ **अधोलिखितशब्दानां संस्कृतभाषायां अर्थं लिखत ।**
(निम्नलिखित शब्दों के संस्कृत अर्थ लिखिए)

१) दो सिंह - ------------------

२) अनेक सिक्के- --------------

३) एक चाबी - ----------------

४) अनेक अलमारियाँ - ---------------

५) अनार - ----------------

प्रश्न - ५ **निम्नलिखितानि रिक्तस्थानानि उचितपदैः पूरयत ।**
(उचित पद से रिक्तस्थान की पूर्ति कीजिए ।)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
१	गजः	-------------	गजाः
२	--------------	मापिके	मापिकाः
३	मरीचिका	मरीचिके	-------------
४	क्रीडकः	-------------	क्रीडकाः
५	वनम्	वने	-------------

प्रश्न – ६ **अधोलिखितानां शब्दानाम् एकवचने द्विवचने बहुवचने वा वर्गीकरणं कुरुत।**

(अधोलिखित शब्दों का एकवचन, द्विवचन, बहुवचन में वर्गीकरण कीजिए।)

पत्रिकाः,पुस्तकानि, मापिका, वानरः, पयोहिमम् , चित्रे , गायकाः, जवनिके, पर्वताः, कागदम्

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्

प्रश्न -७ **अधोलिखितानां शब्दानाम् पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे नपुंसकलिङ्गे वा वर्गीकरणं कुरुत।**

(अधोलिखित शब्दों का पुल्लिंग स्त्रीलिंग नपुंसकलिंग में वर्गीकरण कीजिए।)

पुस्तकानि, तालौ , देशः, गर्दभाः, पादुके , वाटिका , चित्रकः, नाणकानि, पयोहिमम् , करवस्त्रे

पुल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्

प्रश्न –८ **निम्नलिखितानि रिक्तस्थानानि उचितसर्वनामपदैः पूरयत ।**
(उचित सर्वनाम से रिक्तस्थान की पूर्ति कीजिए ।)

१ ----------------- छात्रः । (सः / सा / तत्)

२ -------------- पत्राणि । (तत /तौ / तानि)

३ ------------- बालकौ । (तौ / ते / तत)

४ ------------ पत्रिकाः । (सा / ते /ताः)

५ --------------- फले । (एषः / एते / एताः)

प्रश्न - ९ **धातोः शुद्धं अर्थं चित्वा लिखत ।**
(धातु का सही अर्थ चुनकर लिखिए ।)

१ लिख् - ____________________

क) लिखना ख) रक्षा करना ग) ले जाना

२ धाव् - ____________________

क) करना ख) दौड़ना ग) नहाना

३ कूज् - ______________________

क) बोलना ख) कूकना ग) देना

४ नृत् - नृत्य ______________________

क) खेलना ख) गिरना ग) नाचना

५ पत् - ______________________

क) गिरना ख) घूमना ग) देखना

प्रश्न -१० **अधोदत्तानि चित्राणि दृष्ट्वा संस्कृतभाषायां अर्थं लिखत ।**

(नीचे दिए गए चित्रों को देखकर संस्कृत भाषा में अर्थ लिखिए ।)

१

____

२

____

३

____

४

____

५ 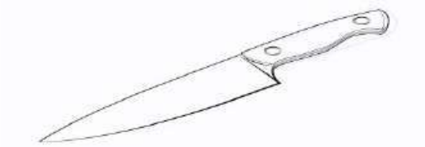

____

Revision

Periodic Test –II

MOCK PAPER

प्र -१ **उचितैः पदैः रिक्तस्थानानि पूरयत।**
(उचित पद से रिक्तस्थान की पूर्ति कीजिए।)

१ ------------------------ आम्राणि सन्ति। (तत् / एतानि / सः)

२ बालिकाः ------------------------ । (नृत्यति / नृत्यतः / नृत्यन्ति)

३ वानरः ------------------------। (कूर्दति / कूर्दतः / कूर्दन्ति)

४ ------------------------ तत्र गच्छति। (त्वम् / अहम् / बालकः)

५ त्वं फलं ------------------------। (खादासि / खादतः / खादन्ति)

प्र – २ **निर्देशानुसारं वाक्यानां वचनपरिवर्तनं कुरुत।**
(निर्देशानुसारं वाक्य का वचनपरिवर्तन कीजिए।)

१ सः छात्रः पठति। (बहुवचनम्)

---

२ सैनिकः रक्षति। (द्विवचनम्)

---

३ बालकः लिखति। (बहुवचनम्)

---

४ बालिका हसति। (द्विवचनम्)

---

५ छात्रौ पततः। (बहुवचनम्)

प्र – ३ रेखाङ्कितपदानि शुद्धं कृत्वा वाक्यानि पुनः लिखत ।
(रेखाङ्कित पद को शुद्ध करके वाक्य पुनः लिखिए ।)

१ अहं <u>लिखति</u> ।

२ त्वं <u>पठतः</u> ।

३ <u>सिंहः</u> चलतः ।

४ <u>मूषकाः</u> तत्र धावति ।

५ मम <u>पुस्तकं</u> कुत्र सन्ति ?

प्र - ५ अधोलिखितानां वाक्यानां प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।
(निम्नलिखित वाक्यों को प्रश्न में परिवर्तित कीजिए ।)

१ <u>पुत्रौ</u> वदतः । (के / कौ / कः)

२ <u>नायिकाः</u> नृत्यन्ति । (के / कौ / काः)

३ <u>पुस्तकानि</u> तत्र सन्ति । (के / कानि / काः)

४ <u>न्यायाधीशः</u> कार्यालयं गच्छति । (कः / कौ / काः)

५ <u>बालिके</u> पठतः । (के / कौ / किम्)

Revision

ANNUAL EXAMINATION

MOCK PAPER

प्र -१ **अधोलिखितशब्दानां वर्णसंयोजनं कुरुत ।**
(वर्णसंयोजन कीजिए ।)

१ फ् + अ + ल् + अ + म् = ---------------------------

२ आ + म् + र् + अ + म् = ---------------------------

३ व् + इ + द् + ऊ + ष् + अ + क् + अ + : = ---------------------------

४ क् + उ + म् + आ + र् + अ + : = ---------------------------

५ द् + ए + व् + आ + ल् + अ + य् + अ + : = ---------------------------

प्र – २ **अधोलिखितशब्दानां वर्णविच्छेदे रिक्तस्थानानि पूरयत ।**
(वर्णविच्छेद में रिक्तस्थान की पूर्ति कीजिए ।)

१ छात्रा = ------- + आ + त् + ------ + आ

२ तिलकम् = त् + ------ + ल् + अ + ------ + अ + म्

३ केशः = ------- + ए + ------ + अ + :

४ नृपः = ------ + ऋ + प् + ------ + :

५ मति = म् + ------ + त् + -------

प्र – ३ **अधोलिखितानां शब्दानाम् एकवचने द्विवचने बहुवचने वा वर्गीकरणं कुरुत ।**
(अधोलिखित शब्दों का एकवचन, द्विवचन, बहुवचन में वर्गीकरण कीजिए ।)

नाणकानि, पुस्तके , महिलाः, अश्वः , गजौ , वनम् , अवकरिके, मरीचिकाः,सिंहः, कूर्चौ

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्

प्र – ४ **अधोलिखितानां शब्दानां पुल्लिङ्गे स्त्रीलिङ्गे नपुंसकलिङ्गे वा वर्गीकरणं कुरुत ।**
(अधोलिखित शब्दों का पुल्लिंग, स्त्रीलिंग, नपुंसकलिंग में वर्गीकरण कीजिए ।)

गजौ ,यन्त्राणि , शाकम , सूचिकाः ,नासिका ,व्यजनानि, पर्वताः,
तालाः,कलिका, भल्लूकौ

पुल्लिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्

प्र – ५ **निम्नलिखितानि रिक्तस्थानानि उचितक्रियापदैः पूरयत ।**
(उचित क्रियापद से रिक्तस्थान की पूर्ति कीजिए ।)

१ त्वं --------------- । (नमसि / नमथः)

२ अहं --------------- । (पठामः/ पठामि)

३ बालकौ --------------- । (हसतः / हसन्ति)

४ ते सिंहाः ---------------। (गर्जन्ति / गर्जतः)

५ सैनिकः --------------- । (रक्षति / रक्षन्ति)

प्र – ६ **निम्नलिखितानां वाक्यनां वचनपरिवर्तनं कुरुत ।**
(निम्नलिखित वाक्यों का वचनपरिवर्तन कीजिए।)

१ बालकः अस्ति । (बहुवचनम्)

२ बालकौ धावतः । (बहुवचनम्)

३ छात्राः वदन्ति । (एकचनम्)

४ आवां लिखावः । (बहुवचनम्)

५ त्वं पठसि । (बहुवचनम्)

प्र – ७ निम्नलिखितवाक्यानि शुद्धं कुरुत ।
(निम्नलिखित वाक्यों कों शुद्ध कीजिए।)

१ <u>**वयं**</u> लिखामि । ---

२ <u>**त्वं**</u> पठामि । ---

३ <u>**युवां**</u> पतथ । ---

४ सा <u>**नृत्यन्ति**</u> । ---

५ बलकौ <u>**गच्छति**</u> । ---

प्र - ८ उचितैः सङ्ख्यापदैः रिक्तस्थानानि पूरयत ।
(रिक्तस्थानों को उचित सङ्ख्यापद से भरिए।)

१ तत्र ----------- छत्राणि सन्ति । (चत्वारः / चत्वारि)

२ ----------- शिक्षकाः लिखन्ति । (त्रयः / तिस्रः)

३ ----------- बालिका गच्छति । (एकः / एका)

४ ---------- छात्रौ पठतः । (द्वौ / द्वे)

५ ----------- बालिकाः क्रीडन्ति । (एकः / पञ्च)

प्र –९ अधोलिखितान् सङ्ख्यान् शब्दे लिखत ।
(संख्याओ को शब्दमें लिखिए ।)

५ - -----------------

३ - -----------------

१३ - -----------------

१० - -----------------

१७ - ------------------

प्र – १० अधोलिखितानां वाक्यानां प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।
(निम्नलिखित वाक्यों को प्रश्न में परिवर्तित कीजिए ।)

१ <u>**पत्रम्**</u> पतति । (के / किम्)

२ **छात्रः** पृच्छति। (कः / के)

---

३ **पुस्तकानि** सन्ति। (कानि / किम्)

---

४ **महिलाः** पचन्ति। (के / काः)

---

५ **काकः** उड्डयति। (काः / कः)

॥ जयतु संस्कृतम्। जयतु भारतम् ॥